

אמירת כל שבע הברכות בשבת חתן שלא בבית החתן

הרב יעקב סבתו

מנהג רווח אצל חלק מעדות המזרח, שכאשר עורכים סעודת שבע ברכות שלא בבית החתן, אין מברכים את כל שבע הברכות אלא רק ברכת "אשר ברא". אמנם, מנהג האשכנזים וחלק מהספרדים, לברך את כל שבע הברכות בכל מקום שבו עורכים סעודת שבע ברכות (לקמן יבואר שורש כל שיטה).

אולם נראה, שאף למנהג הספרדים הנ"ל החוששים שלא לברך שלא בבית החתן, מכל מקום, כאשר **שבת חתן** נערכת שלא בבית החתן, יש לברך שבע ברכות בכל הסעודות. ואכן, לשמחתי הראוני שמו"ר הראשל"צ הרה"ג הרב מרדכי אליהו זצ"ל, כתב לברך אף באופנים נוספים. זה לשונו: "וע"כ אין לברך אלא בבית החתן או במקום שקבוע לאכול שם או לפחות קבוע לשינה שם. וביום אחרון או ביום שבת שכל המשפחה נמצאים ביחד לסעודה ולעליה לתורה, אפשר לברך" (שו"ת מאמר מרדכי ח"ב, ו).

אולם היות שיש שמשמע מדבריהם אחרת¹, ולשיטתם בכל אופן אין לברך שלא בבית החתן, אלא אם כן הלכו החתן והכלה על דעת שלא לחזור עד סוף שבעת ימי המשתה, נראה שיש צורך לברר דין זה לאשורו.

אמרו חז"ל בגמרא: "אמר רב אבא בר זבדא אמר רב: חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה, מאי טעמא? משום דבעו למיחד. וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה? אין שמחה אלא בחופה" (סוכה כה:).

1 ראה בספר הנישואין כהלכתם (ח"ב עמודים תכט-תל), שמציג את הדעות ואח"כ כותב שבקהילות הספרדים יש שנוהגים כדעה הראשונה המובאת שם. וראה שם הערה 43. וראה גם בספר שובע שמחות לרה"ג שריה דבליצקי (פ"א סעיף יז, עמוד לד הערות צא-צב). וכן בילקוט יוסף שובע שמחות (חלק א פ"ז סעיף ו, עמוד שא) סתם שאין לברך שלא בבית חתנים אלא "אשר ברא" ולא כתב שום אפשרות מתי אפשר לברך שלא בבית החתן. וראה שם עמוד שג מה שכתב בדעת השו"ע.

כתבו התוספות (ד"ה אין שמחה אלא בחופה): "משמע מכאן דאם יצא חתן מחופתו, אפילו כלתו עימו, והולכים לאכול בבית אחר - דאין מברכין שהשמחה במעונו ולא ברכת חתנים, כיון דאין שמחה אלא בחופה. ובפ"ק דכתובות (ז:) אמרינן נמי מברכין ברכת חתנים בבית חתנים, משמע דוקא במקום חופה דהוא בית חתנים ומיהו אין ראייה משם... וצריך לדקדק מה היא חופה, דאי במקום שברכו תחילה... אלא מקום עיקר ישיבת חתן וכלה קרי ליה חופה, ולא מקום העשוי לאקראי בעלמא, ושם מברכין ברכת חתנים כל שבעה".

הרא"ש (פ"ב, סי' ח) העתיק את דברי התוספות, והוסיף: "ונוהגין באשכנז שעושין אפריון למושב החתן והכלה, והוא נקרא חופה".

החידוש של התוספות הוא שמקום השמחה הוא גורם הברכה, ומתוך כך חקר התוספות מהו אותו מקום שמחה. עוד היה ברור לתוספות, שמקום זה צריך להיות כעין בית ולא ברחוב. לפי זה, אי אפשר לומר שמה שכתבו התוס' 'מקום עיקר ישיבת חתן וכלה', הכוונה דוקא לביתם של החתן והכלה, כי הרי עיקר הטעם הגורם לברכה הוא השמחה ומדוע אם כן יתלו התוספות את מקום הברכה דוקא במקום ביתם, וכי דוקא ביתם הוא מקום השמחה? אלא ודאי שכוונת תוספות בלשון 'מקום עיקר ישיבת חתן וכלה' היא למקום הקבוע לשמחה, היינו שהשמחה שם נעשית באופן קבוע ולא באקראי. אמנם יתכן ובהרבה מקרים קבעו את מקום השמחה בביתם של החתן והכלה כפי שלהבדיל נוהגים לגבי אבלות ר"ל. היינו שהחתן והכלה היו יושבים כל היום בביתם והיו באים אנשים לשם לשמחם, וממילא עיקר קביעות שמחת החתן והכלה היה בביתם.

עוד יש להעיר, שלפי מסקנת התוספות עולה ש"בית חתנים" מתפרש כפשוטו ורק בו מברכים שבע ברכות ואינו רק לאפוקי בית אירוסין. מהו "בית חתנים"? מצאנו לשון דומה "בית חתנות". מושג זה מובא בהקשר של האיסור לבנות בניין של שמחה כאשר לא נענו על הגשמים. פירש רש"י (מגילה ה. ד"ה ותנא) "ובנין בית חתנות לבנו - כשמשיא אשה לבנו הראשון היה בונה לו בית ועושה לו חופה בתוכו". וכן בתענית (יד:): "בית חתנות - לעשות חופתו".²

2 אמנם לגבי פירוש רש"י על מסכת תענית, ראה בהגהות מראה כהן (תענית ב.) שכתב בשם מהר"צ חיות שרש"י פירש רק מקצת מאמרים ורק איהו תלמיד שהיה מאוחר בזמן, הוסיף מדעתו על פירוש רש"י. עיי"ש. מ"מ כאן אין סתירה לדברי רש"י במסכת מגילה.

היוצא מזה, שבית חתנות אינו סתם בית מגורים רגיל, אלא הוא מקום מיוחד לחופה. והיו אנשים שבנו אותו באופן פרטי בשביל בנם הבכור (ויתכן שאח"כ היה ממשיך הבן לגור שם), אבל שאר הבנים היו מתחתנים בבית חתנות שאינו פרטי.

נראה להוכיח גם מדברי הרא"ש שאין עניין מיוחד בבית החתן והכלה. כנזכר לעיל, כתב הרא"ש שנוהגים באשכנז שעושין אפריון למושב החתן והכלה והוא נקרא חופה. לא נזכר בדברי הרא"ש באיזה מקום עשו אפריון זה, ויתכן שהיה בית קבוע שם היו עושים אפריון זה וכל החתנים היו נמצאים כל השבוע באותו אפריון. מסתבר לפרש כך, כי אם כל חתן היה יושב בביתו מה צורך לעשות אפריון ומה צורך להדגיש שהוא נקרא חופה? אלא נראה שהיו עושים מעין מקום מיוחד לכל החתנים כדי שיוכלו לשהות שם במשך שבע הברכות. דומה הדבר לאולמי שמחות היום, אלא שבזמנם המקום היה מיועד לכל השבוע ולא רק ליום החתונה.

לגבי עצם החידוש של התוספות לקשר בין מקום שמחה למקום הברכה, מצאנו בראשונים שיש שהסכימו ויש שדחו את ההכרח של הרעיון.

כדברי התוספות כתבו הרמב"ן הרשב"א והריטב"א (כתובות ח.). זה לשון הרשב"א: "ואין מברכין ברכת חתנים אלא בחופה, לפי שאין מברכין אלא מחמת שמחה ואין שמחה אלא בחופה"³.

אמנם מצאנו גם שיטה הסוברת שאפשר לברך גם שלא בחופה והיא מוזכרת בריטב"א ובר"ן (סוכה יא:). ז"ל הר"ן: "דהא ברכה, אע"ג דמשום שמחה קא אתיא, לא תליא בחופה והכא הכי קאמרינן דעיקר שמחה ליתא אלא בחופה וכך נוהגים היום לברך ברכת חתנים בכל אחת מבתי החתונה כל זמן שהחתן והכלה הם שם"⁴.

מבואר בדברי הר"ן בטעם סברא זו, שאע"פ שבאופן עקרוני הברכה תלויה בשמחה, אולם יש מקום לומר שלא דוקא במקום השמחה העיקרי אלא גם במקומות אחרים שיש בהם שמחה.

3 בקונטרס ברכת חתנים להר"ג הרב משה לוי זצ"ל (עמוד כא הערה 15), ציין לעוד ראשונים העומדים בשיטה זו - אריז' (ח"ב סימן רצט), רקאנטי (סימן רלג), מרדכי (סוכה ד, תשד"מ), תלמידיו רבינו יונה (מובאים בשיטה מקובצת כתובות ז:), אהל מועד (דרך ט נתיב ה) ועוד.

4 בקונטרס ברכת חתנים הנ"ל (סוף הערה 16), ציין לראשונים העומדים בשיטה זו הלכה למעשה.

אמנם מסכם הר"ן להלכה: "אבל מ"מ שיש לחוש לדברי רבותינו הצרפתים בעלי התוספות".

להלכה כתב השו"ע דין זה בשם יש אומרים, אמנם לא הביא בזה דעות אחרות.⁵ מ"מ נראה שכאן מרן ודאי התכוון לפסוק כמותם שהרי גם הר"ן סיים שיש לחוש לדברי התוספות ולא הוזכר בב"י מי שסובר להלכה אחרת. צ"ל שמרן כתב זאת בשם יש אומרים כי סוף סוף אין דין זה מוכרח כל כך כאמור בדברי הר"ן. ויתכן שראשונים שלא הזכירו תנאי זה לא יסכימו לו (הרמב"ם למשל).

אמנם יש להעיר שיש מעדות הספרדים שנהגו דלא כשו"ע אלא סמכו על השיטה המובאת בר"ן. ראה בקונטרס ברכת חתנים לרה"ג הרב משה לוי זצ"ל (עמוד כה הערה 18).

האם מקום החופה יכול לעבור למקום אחר ובאיזה אופן, דבר זה תלוי בהבנת דברי הרא"ש. הרא"ש, לאחר שהביא את דברי התוספות, הוסיף: "ונראה דמהכא אין ראייה שאין לברך ברכת חתנים במקום שהחתן והכלה הולכים לאכול בבית אחר, דהכי פירושו הכא - אין שמחה אלא בחופה כיון שאין דעתו להניח חופה אלא כדי לאכול בסוכה ואח"כ חוזר לחופתו. אבל אם הולך לגמרי לבית אחר הוא וחבריו אחריו ועושים אותו בית עיקר, גם שם נקראת חופה ויכול לברך שם ברכת חתנים; וכן היה מעשה באדם אחד שהולך כלתו לעיר אחרת והצריכוהו לברך שם ברכת חתנים".

הט"ז (אבה"ע סב, ס"ק ז) חקר לדקדק מהי בדיוק כוונת הרא"ש:

ונראה לכאורה כונת הרא"ש דדוקא כשהולך לבית אחר ושם יגמור הנישואין שלו כל שבעת ימי המשתה, אז דוקא יברך ברכת חתנים באותו בית, דאז נעקרה קביעות החופה מבית הראשון, אבל אם הלך לשמוח בבית אחר קצת

5 מהביאור הלכה (או"ח סימן שיא סעיף ד, ד"ה יש מי שאומר) עולה, שיש שני סוגים של "יש מי שאומר". האחד הוא כאשר מרן אינו מוצא דין זה בפוסקים אחרים בפירוש, כותב לפעמים בלשון זאת. והשני הוא לרמוז שזו שיטה יחידאית והאחרים חולקים עליו (נראה שבכל מקום צריך להבין את הסעיף לפי העניין). מכל מקום, כאן מרן כתב "יש אומרים" בלשון רבים, ולכן כאן אע"פ שידוע שיש חולקים, נראה שמרן בחר לשון זאת כדי לרמוז שדין זה אינו מוסכם, ומ"מ כוונתו לפסוק כמותם, היות ולא הביא בפירוש את השיטה החולקת.

היום ואפילו כולו, ולשוב אח"כ לבית חופתו - אין לברך באותו בית אחר ברכת חתנים. ויש מקום לפירוש זה מלשונו, דאמר בסיפא: אבל אם הולך לגמרי בבית אחר וכו', וכן יש להוכיח מלשון הטור ...

אך הט"ז מביא שלוש טענות מדוע אי אפשר לפרש כן בדברי הרא"ש:

אמנם כי דייקת יפה לא תימא הכי:

חדא, דאם לא כן לא היה לו לרא"ש לכתוב תחילה "ונראה שאין מכאן ראייה שאין לברך במקום שהחתן והכלה הולכים לאכול בבית אחר" וכו', דמשמע לאכול לפי שעה הולכים שם, אלא היה לו לכתוב "הולכים לקבוע מקום הנשואין בבית אחר", כיון דבזה תליא מילתא דצריך לעקור קביעות בית ראשון.

ותו, דהא סיים הרא"ש בסיפא "גם שם נקרא חופה" משמע דבשעה שנקרא בית השני בית חופה נקרא גם הראשון בית חופה והיינו דעתו לחזור לביתו הראשון דאם לא כן לא מתיישב לשון "גם" אלא נעקר שם חופה בבית הראשון.

ותו, דאי תפרש כן דעת הרא"ש, יקשה לך לפי סברתו דמחלק בין הולך לסוכה להולך לבית אחר מנא ליה לחלק בתרי חילוקים? דהא בסוכה אין שמחה כלל כמו שהזכיר בתלמודא לעיל בפירוש, ובבית אחר יש שם שמחה על קצת היום הרי חילוק אחד. ואי סבירא ליה דעוד יש חילוק שני, דאף בבית אחר שיש שמחה לפי שעה לא סגי כיון שדעתו לחזור לבית הראשון ואין מברכין - מנא ליה חילוק השני? דדילמא אף בדעתו לחזור מברכין כיון שיש שמחה לפי שעה, ואינו דומה לסוכה שאין שמחה כלל.

ולכן מסיק הט"ז בכוונת הרא"ש:

אלא נ"ל פשוט דדעת הרא"ש באמת היא כן ואין כאן אלא חילוק אחד דדוקא בסוכה שאין בה כלל שמחה אין מברכין, משא"כ בהולך לשמוח עם כלתו בבית אחר אף שיחזור אח"כ לבית הראשון מ"מ באותה שעה שהוא שמח בבית השני נקרא גם אותו הבית אז חופה.

אח"כ מוסיף הט"ז שכיום שאין בית מיוחד לשמחה אין מקום לחלק בין הבתים, "וקורא אני לשמחה מזה זו עושה בבית זה טפי מבתי אחרים, דמה לי כותלי בית זה או זה". ומסכם: "על כן נראה ברור דיש לברך ברכת חתנים בכל בית שעושים בו סעודה לכבוד החתן וכלה ושמחים שם".

כעת, עלינו לברר מהי דעת מרן בזה. בב"י הביא דברי פסקי-תוספות בכתובות שכתבו: "כשהחתן הולך עם כלתו לעיר אחרת אין לברך אלא בבית חתנים". הב"י דן ביחס בין דברים אלו לבין דברי הרא"ש וכתב שתי אפשרויות:

א. אין סתירה בין הדעות, כי פסקי-תוספות דיברו כשהולכין לעיר אחרת לטייל ודעתם לחזור לביתם תוך שבעה, ואילו הרא"ש דיבר בהולכין להתיישב ולדור באותה עיר אחרת (וזה כפי הבנת הט"ז בתחילה).

ב. כותב הב"י: "אם תמצוי לומר דפליגי, אנן אהרא"ש סמכינן דפוסק מובהק הוא, וכל שכן שאותו פסק לא נמצא בתוספות".

מבואר שדעת הב"י בפירוש הראשון, היא להעמיד את דברי הרא"ש רק באופן שעוקר חופתו לגמרי לכל שאר ימי שבע הברכות. אולם לפי הפירוש השני שכתב, אין הכרח להבין באופן זה את דברי הרא"ש ויש מקום לפרש את הרא"ש כפי שפירשו הט"ז (במסקנתו).

בשו"ע כתב בלשון זו:

יש אומרים שאם החתן יוצא מחופתו, אפילו כלתו עימו והולכים לאכול בבית אחר, אין אומרים שם ברכת חתנים. והני מילי כשדעתו לחזור אחר כך לחופתו, אבל אם הולך לגמרי לבית אחר וכל החבורה עמו ונעשה אותו בית עיקר - גם שם נקרא חפה ומברכין ברכת חתנים. וכן לפעמים שהולכין החתן והכלה לעיר אחרת - צריך לברך ברכת חתנים אם הוא תוך שבעה (אבה"ע סב, י).

יש לברר מהי כוונת מרן במילים: "והני מילי כשדעתו לחזור אחר כך לחופתו, אבל אם הולך לגמרי לבית אחר וכל החבורה עימו ונעשה אותו בית עיקר", מהם הגדרים להליכה זו.

החלקת מחוקק פירש על הפסקא "והני מילי כשדעתו לחזור" - "כלומר בתוך שבעת ימי המשתה דעתו לחזור". יוצא על פי פירושו "שהולך לגמרי" משמעו על דעת שלא לחזור בתוך שבעת ימי המשתה, ודבריו הם המקור לשיטות שצינו לעיל בהערה 1. נראה ברור שהח"מ כתב כן על פי דברי הב"י בהסבר הראשון לדברי הרא"ש (וכן בשו"ע מהדורת ראש פינה צוין לדברי הב"י).

אולם, כאמור, לכאורה יש לומר שאין הכרח לפרש כן את דברי השו"ע, מאחר ובב"י כתב שתי אפשרויות בדבר. אמנם אפשר להתעקש ולומר שגם באפשרות

השניה לא חזר בו מרן בפירושו בדברי הרא"ש אלא רק בפירושו בדברי פסקי תוספות, אולם מאחר ואין הכרח לפרש כן, שוב יש מקום לומר שהיות ודברי הט"ז בפירוש דברי הרא"ש מסתברים מאוד, כדי שלא נאמר שהרא"ש עבר מקצה לקצה, היינו ממצואות של סוכה למציאות של מעבר לבית אחר למשך כל שבעת ימים, לכן עדיף שנאמר שמרן באפשרות השניה לא סגר עלינו את הדרך בפירוש דברי הרא"ש.

עוד נראה לומר שהיות וברא"ש ובשו"ע מוזכרים שני מצבים: א. עוברים לבית אחר, ב. עוברים לעיר אחרת - אילו היו סוברים שצריך שיעבור לכל השבעה ימים, היו צריכים להדגיש זאת, כי במצב הראשון שהוא מעבר לבית אחר באותה העיר - מן הסתם אינו לכל שבעת הימים, ורק במצב השני יש מקום לומר שסמכו על כך שמן הסתם המעבר הוא עד סוף שבעת הימים.

אמנם, לפרש בשו"ע ממש כפירוש הט"ז בדברי הרא"ש גם כן קשה. דברי השו"ע נובעים מדברי הטור, והט"ז נדחק לפרש את דברי הטור באופן שיהיו שוים עם פירושו בדברי הרא"ש. עיקר הדוחק בדברי הט"ז הוא לפרש את לשון הטור: "ואם יצא משם לאכול בבית אחר ודעתו לחזור אחר כך לחופתו", שפירש הט"ז: "שאינו הולך לשמוח בבית אחר רק לאכול לחוד אכילה ההכרחית כדרך כל אדם, ולא נעשה בשביל שמחת נשואין, אלא דעתו לקים שמחתו אחר האכילה בשובו אל נוהו מקום חופתו - אז לא יברך בבית אחר". אולם לכאורה חסר כאן מרכיב עיקרי שהיה צריך הטור לכתוב לנו והוא שיצא לאכילה הכרחית ולא לשם שמחה. לפי זה, גם את לשון השו"ע קשה לפרש כט"ז.

מ"מ נראה שיש לקבל את יסוד דברי הט"ז, שהם - היות ועיקר הלימוד ממנו רואים שאין לברך מחוץ לחופה הוא ממה שאמרה הגמרא שבסוכה אין חופה, א"כ אין ללמוד מכאן למקרים הרחוקים ממצואות זו. מעתה יש למצוא את האיזון בין מצבים הדומים לסוכה שבהם נאמר שהמקום השני אינו בגדר חופה ונחיל שם את הכלל שכל שדעתו לחזור לחפתו אינו מברך, לבין מצבים בהם יש מקום לומר שהם רחוקים בדמיונם למציאות של סוכה, ובהם נאמר שאע"פ שאח"כ יחזור למקומו הראשון, מ"מ גם המקום השני נקרא חופה.

על פי זה נראה לומר שאם החתן מתכוון לשהות יממה שלמה במקום אחר, ניתן לומר שאופן זה הוא די רחוק ממצואות שהולך לאכול בסוכה וחוזר לחופתו,

וממילא אין ללמוד מסוכה על אופן כזה, ולכן באופן כזה נחשיב זאת כעקר חופתו למקום אחר - ומברך את כל שבע הברכות.

גם לשון השו"ע "אם הולך לגמרי לבית אחר" יכולה להתפרש על מעבר ליממה שלמה, כי לשחייה של יממה שלמה במקום אחר יש חשיבות של מגורים באופן מסוים. כדמות ראייה אפשר להזכיר את המושג "פרו בן יומו" ו"מוקף בן יומו", וכן אפשר לראות זאת מהמציאות הרווחת שבשכירות לזמן קצר יחידת החישוב היא לפי ימים ומצוי שמציעים גם לשכור דירה לשבת אחת.

על פי זה נראה שכאשר עורכים שבת חתן שלא בבית החתן (כפי שנפוץ), והחתן עוקר את דירתו למשך כל השבת למקום בו עורכים את השבת חתן, אפשר להחיל על כך את ההגדרה בשו"ע "אם הולך לגמרי לבית אחר וכל החבורה עמו ונעשה אותו בית עיקר, גם שם נקרא חופה ומברכין ברכת חתנים".

כאמור בראשית הדברים, כך כתב גם בשו"ת מאמר מרדכי (ב, ה).

על כל האמור לעיל, ניתן לצרף את הדעות הסוברות שגם לפי מרן, כיום שאין עושים חופה בביתם של החתן והכלה, אלא יושבים בביתם ככל האדם ולכן מוזמנים לסעודות בבית אחרים, ממילא כל מקום שהולכים אליו יכול להחשב כחופה (כעין דברי הט"ז לעיל). כך כתב הרדב"ג הרב חיים דוד הלוי זצ"ל (מובא באוצר הפוסקים יז, עמ' מח). וכן כתב גם הרדב"ג הרב משה לוי זצ"ל (קונטרס ברכת חתנים עמ' כו) ז"ל: "בזמננו שרוב הזוגות שנישאים גרים בדירה פרטית לעצמם ולא בבית הוריהם כפי שנהגו בדורות שלפנינו וטורח להם לערוך סעודות ולהזמין אורחים בדירתם הפרטית ושומחים יותר כשעורכים סעודה לכבודם בבית אחר, לכל הדעות אפשר לברך שבע ברכות אחר בהמ"ז בסעודה שעורכים לכבודם בבית אחר, אע"פ שאינו מקום עיקר ישיבתם".

יש גם להוסיף לכל הנ"ל את דברי הרדב"ז שכתב: "אם יצאו מפני שבת החופה קטן מהכיל הקרואים - מברכין שם שבע ברכות, לפי ששם הוא עיקר השמחה" (שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אלף שכ). לפי זה, אם עושים את השבת במקום מרווח מחמת חוסר מקום, נוכל לצרף את דעת הרדב"ז כדי לברך.

לסיכום: בשבת חתן יש לברך את כל שבע הברכות בסעודות השבת גם לפי הנוהגים לפסוק בדעת מרן.